

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

DOKTORANTURA TIZIMI SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA OSHIRISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

Abduxalikova Mohinur Ikramovna

Tayanch doktorant (PhD),

Yangi O'zbekiston universiteti Menejment kafedrası

Annotatsiya. Ko'plab mamlakatlarda va ularning oliy ta'lim muassasalarida oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimi tashkil etilgan bo'lib, turli fanlar tarmog'lari uchun ilg'or tadqiqotchilarni tayyorlashda muntazam ravishda tizim samaradorligini monitoring qilish, baholash va oshirishning xalqaro standartlaridan foydalanish bilan amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda ham oliy ta'lim tizimi bilan birgalikda doktorantura ta'lim tizimi ham tartibga solinadi va hozirda tizim samaradorligini oshirishda xalqaro me'yorlar va mezonlarni integratsiya qilish zamon talabiga aylanib bormoqda. Mazkur maqolada mamlakatimizdagi doktorantura ta'lim tizimi samaradorligini baholash va oshirishda qanday mezonlar borligi va xalqaro standartlarga qanchalik mosligi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi "Oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 304-sonli Qarori va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-maydagi "Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-98-sonli Farmonlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, xorijiy bir qator davlatlarning oliy ta'lim tizimidagi doktorantura ta'lim tizimini monitoring qilish bo'yicha tajribasi Bolonya jarayoni va Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari (ESG) hujjatlari asosida o'rganildi.

Kalit so'zlar: doktorantura tizimi, institutsional mexanizm, oliy ta'lim muassassasi, Oliy attestatsiya komissiyasi, Bolonya jarayoni, Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari (ESG).

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR EVALUATING AND INCREASING THE EFFICIENCY OF THE DOCTORAL EDUCATION SYSTEM

Abdukhalikova Mokhinur Ikramovna

PhD Student,

Department of Management, New Uzbekistan University

Abstract. In many countries and their higher education institutions, a system of postgraduate education has been established, where the training of advanced researchers across various scientific fields is conducted using international standards for regularly monitoring, evaluating, and improving system efficiency. In our country, alongside the higher education system, the doctoral education system is also regulated, and integrating international norms and criteria to increase system efficiency has become a requirement of the time. This article examines the criteria for evaluating and enhancing the effectiveness of the doctoral education system in our country and their degree of compliance with

international standards, based on Resolution No. 304 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 22, 2017, "On measures to further improve the system of postgraduate education," and Decree No. UP-98 of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 26, 2026, "On improving the system of training and attestation of new generation scientific personnel." Furthermore, the experience of several foreign countries in monitoring doctoral education systems in higher education was studied based on the Bologna Process and the Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).

Keywords: Doctoral system/Doctoral education system, Institutional mechanism, Bologna process, Supreme Attestation Commission, Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ДОКТОРАНТУРЫ

Абдухаликова Мохинур Икрамовна

PhD докторант,

Кафедра менеджмента Университета «Новый Узбекистан»

Аннотация. В многих странах и их высших учебных заведениях сформирована система послевузовского образования, в рамках которой подготовка передовых исследовательских кадров для различных областей науки осуществляется с использованием международных стандартов регулярного мониторинга, оценки и повышения эффективности системы. В нашей стране наряду с системой высшего образования также регулируется система докторантуры, и интеграция международных норм и критериев для повышения эффективности данной системы сегодня становится требованием времени. В данной статье на основе Постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан № 304 от 22 мая 2017 года «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы послевузовского образования» и Указа Президента Республики Узбекистан № УП-98 от 26 мая 2026 года «О совершенствовании системы подготовки и аттестации научных кадров нового поколения» рассматриваются критерии оценки и повышения эффективности системы докторантуры в нашей стране, а также степень их соответствия международным стандартам. Кроме того, на основе документов Болонского процесса и Стандартов и рекомендаций по обеспечению качества в Европейском пространстве высшего образования (ESG) был изучен опыт ряда зарубежных стран по мониторингу системы докторантуры в высшем образовании.

Ключевые слова: система докторантуры, институциональный механизм, Высшая аттестационная комиссия (ВАК), Болонская система, стандарты и рекомендации для гарантии качества в Европейском пространстве высшего образования (ESG).

Kirish

Hozirda xalqaro miqiyosda oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot ishlarini yanada rivojlantirish borasida keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Yuqori malakali ilmiy kadrlarni tayyorlash va ta'lim sifatini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda va doktorantura tizimi samaradorligini oshirish va baholash hamda xalqaro ilmiy maydonda tan olinish yetakchi darajali strategiyalardan biriga aylanmoqda. O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini takomillashtirishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi "Oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish

chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 304-sonli Qarori va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-maydagi “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-98-sonli Farmoni asosida doktorantura tizimi samaradorligini baholash va oshirishning nazariy-uslubiy asoslari kengaymoqda. Shu bilan birga xorijiy davlatlarda ham, jumladan Yevropa Ittifoqi davlatlarida doktorantura tizimi samaradorligini baholash va oshirishning muhim mezonlari va ko‘rsatkichlari (xalqaro standartlar) joriy qilinib malakali ilmiy kadrlarni tayyorlash yo‘nalishiga keng tadbiriq etilmoqda. Mamlakatimizda ham xalqaro standartlar asosida doktorantura tizimini isloh etish jarayonlari allaqachon boshlangan, bunga misol sifatida 2026-yil 26-maydagi “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-98-sonli Farmonini aytishimiz mumkin.

Mazkur tadqiqotni amalga oshirishdan maqsad: xalqaro va mahalliy kontekstda doktorantura tizimi samaradorligini baholash va oshirishning zaruriyati hamda ahamiyatini yoritib berishdir.

Ushbu maqola to‘rt bo‘limdan iborat bo‘lib, ular: kirish, adabiyotlar sharhi, metodologiya, natijalar va xulosa bo‘limlaridir.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Nazariy adabiyotlar sharhi

Doktorantura ta‘lim tizimini samaradorligini baholash va oshirishda nazariy bilim va tushunchalar mohiyati, jumladan, “institutsional mexanizm”, “samaradorlik” va “doktorantura tizimi” hamda doktorantura tizimiga bog‘liq bo‘lgan boshqa tushunchalar ochib berilishi lozim hisoblanadi. Quyida mazkur tushunchalar ta‘riflari keltirib o‘tilgan:

Institutsional mexanizm – ijtimoiy munosabatlarni, qabul qilingan va keng tarqalgan ijtimoiy qoidalarni tartibga soluvchi tizim sifatida ta‘riflashimiz mumkin⁷. Institutlar - bu jamiyatdagi xatti-harakatlarni tartibga soluvchi “o‘yin qoidalari” (rules of the game) bo‘lib, ular rasmiy cheklovlar (qonunlar, nizomlar), norasmiy cheklovlar (urf-odatlar, an‘analari) hamda ularning ijrosini ta‘minlash mexanizmlari majmuidan iboratdir⁸. Institutsional mexanizm tushunchasi va uning globallashuvi haqida Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligining (MDH) bir qator tadqiqotchilari o‘z fikrlarini bildirishgan, ya‘ni Odintsova (2009) “institutsional mexanizm” tushunchasini xatti-harakatlarni tartibga soluvchi “o‘yin qoidalari”, “madaniy-mentalitet me‘yorlari” va “tashkiliy tuzilmalar”ni o‘z ichiga olishini ta‘kidlagan⁹.

Samaradorlik - bu olingan natija (effekt) va shu natijaga erishish uchun sarflangan xarajatlar o‘rtasidagi nisbiylikni anglatuvchi ko‘rsatkichdir¹⁰.

⁷ Geoffrey M. Hodgson, What Are Institutions?, *Journal of Economic Issues*, Vol. 40, No. 1 (March, 2006), pp. 1-25.

⁸ North DC. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press; 1990.

⁹ Одинцова М. И. Институциональная экономика: учеб. пособие. — 3-е изд. — М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. — С. 397

¹⁰ Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. - 6-е изд. - М. : ИНФРА-М, 2023.

Doktorantura tizimida samaradorlik tushunchasi oliy ta’limdagi ta’lim va ilmiy jarayon uchun kiritilgan investitsiyalar (moliya va vaqt harajatlari) va ularning samarali qaytishi (olingan bilim, malaka, ilmiy natija) o’rtasidagi nisbat sifatida talqin etiladi¹¹. Bundan tashqari, doktorantura tizimida nafaqat jarayonni to’g’ri tashkil etish (efficiency), balki eng avvalo to’g’ri va kerakli ilmiy maqsadlarni belgilab olish (effectiveness) birlamchi ahamiyatga ega hisoblanadi¹².

Doktorantura bilan bog’liq quyidagi tushunchalar mahalliy me’yoriy hujjatlar bilan aniq belgilangan¹³:

Oliy ta’limdan keyingi ta’lim - doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o’rganishni va ilmiy izlanishlar olib borishni nazarda tutadigan tayanch doktorantura, doktorantura va mustaqil izlanuvchanlik asosida ilmiy darajaga ega ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlashni ta’minlaydigan ta’lim turi;

Oliy ta’limdan keyingi ta’lim instituti - ilmiy tashkilot yoki ta’lim muassasalarida tayanch doktorantura, doktorantura yoki mustaqil izlanuvchilik shakllaridagi oliy ta’limdan keyingi ta’limni amalga oshirish tizimi.

Tayanch doktorantura – bu falsafa doktori (Doctor of Philosophy (PhD)) ilmiy darajasiga da’vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralgan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo’yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim shakli;

Doktorantura tizimi - bu fan doktori (Doctor of Science (DSc)) ilmiy darajasiga da’vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralgan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo’yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim shakli;

Mustaqil izlanuvchilik - falsafa doktori (Doctor of Philosophy (PhD)) yoki fan doktori (Doctor of Science (DSc)) ilmiy darajalariga da’vogar izlanuvchilar uchun ishlab chiqarishdan ajralmagan holda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosligi bo’yicha oliy ta’limdan keyingi ta’lim shakli;

Empirik adabiyotlar sharhi

Keltirib o’tilgan ta’riflarga qo’shimcha ravishda xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar ham o’z ilmiy ishlarida doktorantura tizimi va uning samaradorligini oshirish hamda baholash bo’yicha empiric tadqiqotlar o’tkazishgan. Masalan, StanTaylor (2023) dunyoning doktorantura ta’lim tizimidagi o’zgarishlarni 14 ta davlatlar misolida global muhokama qilish maqsadida qiyosiy tahlil qilib, doktorantura ta’lim tizimida rasmiylashtirish (formalization), doktoranturaga da’vogarlar sonining o’sishi va diversifikatsiyasi, o’qish shakllarining hamda tadqiqot maqsadlarining

¹¹ Becker G.S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. University of Chicago Press.

¹² Drucker P. (1967). *The Effective Executive*. Heinemann, London. P. 1.

¹³ O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi “Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 304-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/3213410>

diversifikatsiyasi yo'nalishlari bo'yicha samaradorlik oshishini tavsiflab bergan¹⁴. Yana bir amerikalik tadqiqotchilardan biri Maresi Nerad (2023) global darajadagi yagona doktorantura tizimi haqida emas, balki Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari yo'l xaritasi asosida Shimoliy va Janubiy yarimshardagi davlatlarda oliy ta'lim va undan keyingi ta'limni rivojlantirish maqsadida konseptual tahlil asosida doktorantura samaradorligini oshirish va baholashda ikki tomonlama natija, shakllar va maqsadlarning diversifikatsiyasi, institutsional islohotlar, o'qish muddati cheklanishi, salbiy oqibatlar va ogohlantirishlar hamda global ta'lim bo'yicha yettita asosiy qadriyatlar topilmalari haqida fikrlarni ilgari surgan¹⁵. Olimlar mazkur tadqiqot ishlarida doktorantura tizimida inson resurslari, ishlab chiqaruvchi-iste'molchi, amaliyot va jamiyat uchun foydali bo'lgan malakali ilmiy kadrlar ko'payishi, jamoaviy ilmiy rahbarlik yoki maslahatchilik va shu kabi qadriyatlarga urg'u berish orqali samaradorlik tushunchasi ochib berishga harakat qilishgan.

Mahalliy tadqiqotchilarimizdan professor Qobil Ruziyev va uning hammualliflari (2025) O'zbekistonda doktorantura ta'lim tizimini baholash va isloh qilish orqali doktorantura ta'lim tizimidagi resurslar va infratuzilmadagi yetishmovchiliklar, ishonchli ijro mexanizmlari va qo'llab-quvvatlovchi xulq-atvor normalari zarurligini ta'kidlab o'tishgan. Bu kabi kamchiliklarni bartaraf etishda bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak bo'lgan islohotlar, jumladan, doktorantlar va ilmiy rahbarlarni zamonaviy bilimlar hamda tadqiqot ko'nikmalari bilan ta'minlaydigan institutsional yoki doktorantura maktablari (doctoral schools) tashkil etish xulosalari berilgan¹⁶.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida nazariy-uslubiy tahlil va qiyosiy yondashuv qo'llanildi. Doktorantura tizimi samaradorligini baholash va oshirishning nazariy asoslarini aniqlash maqsadida xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar, nazariyalar hamda konsepsiyalar o'rganildi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi doktorantura tizimi samaradorligini baholash va Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari (ESG) va Bolonya jarayoni tavsifiy tahlil etildi va davlatlar bo'yicha qiyosiy jadval yaratildi.

Tahlil va natijalar

Quyida O'zbekiston Respublikasi va bir qator xorijiy davlatlar doktorantura tizimi samaradorligini baholash jarayonlari va ularni tartibga soluvchi normativ-me'yoriy hujjatlar tasnifi berildi.

1) O'zbekiston Respublikasi doktorantura tizimi samaradorligini baholash

¹⁴ Stan Taylor “The changing landscape of doctoral education: A framework for analysis and introduction to the special issue”, Innovations in Education and Teaching International journal, 2023

¹⁵ Maseri Nerad “Why Core Values are the Way Forward in Doctoral Education”, <https://doi.org/10.29086/978-0-9869937-3-2/2023/AASBS14>

¹⁶ Ruziev K., Rabbimova D., Mamasolieva M. Reforming Doctoral Education in Uzbekistan: Models, Rules and Norms of Behaviour // Higher Education Policy. – 2026. – Vol. 39. – P. 500–526

O'zbekiston oliy ta'lim va ilmiy tashkilotlarida doktorantura tizimi samaradorligini baholash O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi “Oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 304-sonli Qarori bilan tartibga solinadi. Mazkur qarorning “Oliy ta'limdan keyingi ta'lim to'g'risidagi nizom”ining 6-bobi - “Izlanuvchilar faoliyati samaradorligining monitoringi” 53-bandida monitoringni amalga oshirish tartibi va baholash mezonlari belgilangan. Unga ko'ra Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Innovatsion rivojlanish agentligi hamda tegishli ilmiy tashkilot va ta'lim muassasalari boshqa vazirlik, idora va tashkilotlar bilan hamkorlikda izlanuvchilar faoliyati samaradorligi bo'yicha har yili kamida bir marta monitoring o'tkazadi. Monitoringni amalga oshirish uchun tegishli tashkilotlar xodimlaridan ishchi guruh shakllantiriladi.

Falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajalari bo'yicha monitoring mezonlari o'quv yillari kesimida farqlanadi:

-birinchi yilda yakka tartibdagi reja va nazariy-metodologik dasturning bajarilishi, maqola va konferensiya ma'ruzalari talab etiladi;

-ikkinchi yilda maqolalar soni ortadi va xorijiy nashrlarda chop etish talabi kiritiladi;

-uchinchi yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi (OAK) talablariga mos yakunlangan dissertatsiya va tegishli bo'linmada muhokama talab qilinadi. DSc mezonlari PhD ga nisbatan yuqori miqdordagi nashrlar va dissertatsiya boblarining bosqichma-bosqich tayyorlanishini nazarda tutadi (1-jadval).

1-jadval

O'zbekistonda PhD va DSc monitoring mezonlari - yillar bo'yicha¹⁷

Yil	PhD mezonlari	DSc mezonlari
1-yil	Yakka tartibdagi reja, nazariy-metodologik dastur, kamida 1 maqola, konferensiya ma'ruzasi, tahliliy ma'lumot	Yakka tartibdagi reja, 1-2 boblar tayyor, kamida 3 maqola, konferensiya tezisi, tahliliy sharh
2-yil	Kamida 1 maqola, konferensiya tezisi, xorijiy jurnalda 1 maqola, mustaqil ma'ruza, hisobot	3-4 boblar tayyor, kamida 4 maqola (1 tasi xorijiy), konferensiya tezisi, ilmiy seminar
3-yil	OAK talablariga mos maqolalar, yakunlangan dissertatsiya (avtoreferatsiz, PF-98 dan keyin), bo'linmada muhokama	Kamida 3 maqola, yakunlangan dissertatsiya, bo'linmada muhokama (monografiya talabi PF-98 bilan bekor qilingan)

1-jadvalda tasvirlangan mezonlarning ba'zilar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-maydagi “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to'g'risida”gi PF-98-sonli Farmoni bilan bekor etildi, jumladan: avtoreferat mavjudligi, avtoreferatni ko'rib chiqish va muhokamasi, dissertatsiya natijalari bo'yicha (ijtimoiy-

¹⁷ Dissertatsiya muallifi tomonidan 1-manbaa asosida tadqiqot jarayonida umumlashtirildi.

gumanitar fanlar bo'yicha) chop etilgan monografiyaning mavjudligi (Doctor of Science nomzodlar uchun) kabi talablarning bir nechitasi bekor qilindi.

2) Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari (ESG) va Bolonya jarayoni

Hozirgi kunda ko'pgina xorijiy davlatlar, asosan, Yevropa davlatlari nafaqat doktorantura tizimi samaradorligini, balki to'liq oliy ta'lim tizimi samaradorligini baholashda muayyan sifat nazorati agentligi Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari va ko'rsatmalari (ESG) asosida ish olib borishadi.

Ushbu hujjat ommaga taqdim etilish tarixiga nazar soladigan bo'lsak, quyidagi jarayonlar asosida shakllanganini ko'rishimiz mumkin, ya'ni Yevropa oliy ta'lim hududida sifatni ta'minlash standartlari va ko'rsatmalari (ESG) Yevropa Ittifoqi oliy ta'lim uchun mas'ul vazirlari tomonidan 2005-yilda qabul qilingan. Mazkur standartlari va ko'rsatmalari Yevropa oliy ta'lim tizimida sifatni ta'minlash bo'yicha Yevropa assotsiatsiyasi (ENQA) tomonidan Yevropa Talabalar Ittifoqi (ESU), Yevropa Oliy Ta'lim Muassasalari Assotsiatsiyasi (EURASHE) hamda Yevropa Universitetlari Assotsiatsiyasi (EUA) bilan hamkorlikda tayyorlangan taklif asosida tasdiqlangan. Keyinchalik esa 2005-yildan buyon sifatni ta'minlash sohasida, shuningdek, Boloniya jarayonining boshqa ustuvor yo'nalishlari, jumladan, malakalar ramkalari, malakalarni tan olish va ta'lim natijalaridan foydalanishni kengaytirish borasida sezilarli yutuqlarga erishildi¹⁸.

Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlari ushbu hujjatdan tashqari ta'lim tizimini takomillashtirish maqsadida Boloniya jarayoni deb ataluvchi hujjatni ham tadbiq qilishdi. Boloniya jarayoni 1999-yil 19-iyunda Italiyaning Boloniya shahrida imzolangan deklaratsiya asosida boshlangan bo'lib, Yevropa davlatlari oliy ta'lim tizimlarini uch bosqichli tuzilma (bakalavriat, magistratura, doktorantura), kredit tizimi (ECTS), malakalar ramkasi va ESG orqali uyg'unlashtirishga qaratilgan xalqaro tashabbusdir. 2010-yilda ushbu jarayon Yevropa oliy ta'lim hududi (EHEA) tashkil topishiga olib keldi, unga 48 ta davlat a'zo bo'lib kirdi¹⁹.

Quyida esa yuqoridagi hujjatlar asosida ish olib boradigan bir nechta davlatlar misolida oliy ta'lim tizimi samaradorligini baholashdagi mezonlar berilgan.

-Shvetsiya davlatida ta'lim tizimi uch bosqichda tashkil etilgan bo'lib, ular maktabgacha va maktab ta'limi, bakalavriat-magistratura hamda doktorantura (uchinchi bosqich).

Shvetsiya Oliy ta'lim agentligi (Universitetskanslersämbetet, UKÄ) doktorantura dasturlarining 25 % ni muntazam baholaydi. Baholash mustaqil ekspert guruhi tomonidan o'z-o'zini baholash hisobotlari, individual o'quv rejalari va manfaatdor tomonlar bilan intervyular asosida amalga oshiriladi va

¹⁸ “Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)”, 2015, Brussels, Belgium, https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

¹⁹ The Bologna Declaration of 19 June 1999. https://www.ehea.info/page-full_page-history

“yuqori sifat” yoki “sifat shubha ostida” degan xulosa bilan yakunlanadi. 2018-yildan boshlab gender tengligi alohida yo‘nalish sifatida baholanib, keyinchalik “loyihalash, amalga oshirish va natijalar” yo‘nalishi tarkibiga integratsiya qilindi. Ekspertlar guruhi doktorantlar, ish beruvchilar va soha mutaxassislari vakillaridan tashkil topadi²⁰;

-Finlandiya davlati oliy ta‘lim tizimi Finlandiya Ta‘lim vazirligi qoshidagi mustaqil agentlik — Finnish Education Evaluation Centre (FINEEC) tomonidan audit qilinadi. Tizim barcha OTMlarni audit qiluvchi va rivojlantiruvchi yondashuvga asoslanadi. Ta‘lim dasturi tushunchasiga, jumladan, doktorantura (PhD) dasturlari ham kiradi. Baholashda dasturning tizimli rejalashtirilganligi, talabaga yo‘naltirilganligi, ilmiy tadqiqotlarga asoslanganligi, mehnat bozori ehtiyojlariga mosligi va xalqarolashtirish darajasi tekshiriladi, shuningdek professor-o‘qituvchilar va talabalarning dasturni takomillashtirish jarayonidagi faol ishtiroki hisobga olinadi²¹;

-Qozog‘iston Respublikasi 2010-yil martda Yevropa oliy ta‘lim hududining (EHEA) 47-a‘zosi bo‘ldi va bu bilan Qozog‘iston Markaziy Osiyoda birinchi bo‘lib Bolonya deklaratsiyasining to‘laqonli a‘zosi bo‘lgan birinchi davlatga aylandi. Kredit-modul texnologiyasi (ECTS) joriy etilishi ta‘lim dasturlarining xalqaro tan olinishini, talaba va professor-o‘qituvchilarning akademik mobilligini hamda bakalavr-magistr-PhD bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni ta‘minlaydi. Baholash OTM ichki tizimi orqali milliy hisobot asosida yillik kuzatuv shaklida amalga oshiriladi²²;

-Gruziya Respublikasida oliy ta‘lim sifatini ta‘minlash 2004-yil 21-dekabrda qabul qilingan "Oliy ta‘lim to‘g‘risida"gi Qonun bilan tartibga solinib, Boloniya jarayonining “Praga kommunikasi” (2001) va “Berlin kommunikasi” (2003) hujjatlariga asoslanadi. Har bir Oliy ta‘lim muassasasida sifatni ta‘minlash bo‘limi tashkil etilishi majburiy bo‘lib, ichki sifat monitoringini amalga oshirish mexanizmini mustaqil belgilash huquqiga ega. Tashqi sifatni ta‘minlash - institutsional avtorizatsiya va ta‘lim dasturlarini akkreditatsiyadan o‘tkazish - Ta‘lim sifatini rivojlantirish milliy markazi (NCEQE) vakolatiga kiradi²³;

-Turkiya davlati Yevropa Ittifoqiga nomzod davlat maqomiga ega bo‘lganligi sababli, oliy ta‘lim tizimi Bolonya jarayoni tamoyillariga muvofiq tashkil etilgan va PhD dasturlari boshqa Yevropa davlatlariga o‘xshash tuzilishga ega. Turkiyada doktorantura ta‘limi qat‘iy bosqichlarga bo‘lingan: malaka imtihoni va tadqiqot loyihasi himoyasidan so‘ng asosiy tadqiqot bosqichi boshlanadi. Doktorantning faoliyati har olti oyda maxsus monitoring

²⁰ Kristina Sundberg, Tobias Osvald & Nils Olsson “A close-up of doctoral education A thematic synthesis of results from third-cycle programme evaluations 2017–2022”, Published by the Swedish Higher Education Authority 2023, Swedish Higher Education Authority

²¹ “AUDITS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 2025–2030 Pilot phase audit manual”, Published by the Finnish Education Evaluation Centre, 2025

²² Independent Agency for Quality Assurance in Education, <https://iqaa.org/en/about-us/documents/international-documents>

²³ Diana Lezhava, External Quality Assurance: State Leverage over Higher Education Institutions or Means for Increasing the Quality of Education?, Center for Social Sciences, Tbilisi State University, 2018, p. 7

(follow-up) qo‘mitasi tomonidan hisobot, erishilgan natijalar va metodologiya asosida baholab boriladi. Ilmiy izlanuvchi tomonidan bajariladigan dissertatsiya mavzusiga doir ilmiy ish odatda keyingi ikki yil davomida amalag oshirialdi²⁴.

Mazkur 2-jadvalda O‘zbekiston va yuqorida keltirib o‘tilgan davlatlar oliy ta’lim tizimi va doktorantura tizimini samaradorligini oshirish hamda baholash bo‘yicha ichki va xorijiy tartib-qoidalar belgilangan.

2-jadval

Oliy ta’limdan keying ta’limda sifatni ta’minlash tizimlari - davlatlar bo‘yicha qiyosiy jadval²⁵

Davlat	Mas'ul organ	Baholash tartibi/chastotasi	Asosiy mezonlar	Xalqaro asos
O'zbekiston	Innovatsion rivojlanish agentligi + OTM	Yiliga kamida 1 marta monitoring	Yakka tartibdagi reja, maqolalar soni, konferensiya, dissertatsiya bosqichlari	304-son Qaror, PF-98
Shvetsiya	Oliy ta'lim agentligi (UKÄ)	Dasturlarning 25% i muntazam baholanadi	Self-evaluation, individual study plan, intervyu, gender tengligi	ESG
Finlandiya	FINEEC (mustaqil agentlik)	Audit tizimi, rivojlantiruvchi yondashuv	Dastur rejalashtirish, tadqiqotga asoslanganlik, mehnat bozori ehtiyoji	ESG
Qozog'iston	OTM ichki tizimi (ECTS asosida)	Milliy hisobot orqali yillik kuzatuv	Bakalavr-Magistr-PhD bosqichlari, himoya ko'rsatkichi	Boloniya, ECTS
Gruziya	NCEQE	Institutsional avtorizatsiya + akkreditatsiya	Majburiy sifat bo'limi, ichki monitoring erkinligi	Praga (2001), Berlin (2003)
Turkiya	Monitoring (follow-up) qo'mitasi	Har 6 oyda baholash	Malaka imtihoni, tadqiqot loyihasi himoyasi, metodologiya nazorati	Boloniya jarayoni

Yevropa Ittifoqining rivojlangan davlatlaridan biri bo‘lgan Shvetsiya davlatining oliy ta’lim va doktorantura ta’lim tizimi mamlakatning Oliy ta’lim agentligi (UKA) tomonidan Yevropa oliy ta’lim hududida sifatni ta’minlash standartlari va ko‘rsatmalari (ESG) tamoyillari asosida baholanib boriladi. Shuningdek, Finlandiya davlatida ham oliy ta’limdan keyingi doktorantura tizimi Finlandiya Ta’lim vazirligi qoshidagi mustaqil agentlik hisoblangan

²⁴ “A Report On Doctorate Programmes In Turkey”, By Prof. Dr. Yasemin KARAKAŞOĞLU and Prof. Dr. Betül YARAR, p. 7

²⁵ Dissertatsiya muallifi tomonidan tadqiqot jarayonida umumlashtirildi.

Finnish Education Evaluation Centre (FINEEC) audit boshqarmasi tomonidan Yevropa oliy ta’lim hududida sifatni ta’minlash standartlari va ko’rsatmalari (ESG) asosida monitoring jarayonlari olib boriladi.

Qozog’iston, Gruziya va Turkiya davlatlari esa Yevropa Ittifoqining ta’lim tizimini takomillashtirish bo’yicha muhim hujjatlaridan biri bo’lgan Bolonya jarayoni mezonlari asosida ishlab chiqilgan o’z ichki me’yoriy-hujjatlariga ko’ra monitoring va baholash jarayonlarini olib borishadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, O’zbekiston oliy talim muassasalaridagi ilmiy izlanuvchilar faoliyati 2017-yil 22-mayda qabul qilingan O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 304-sonli Qaroriga ko’ra olib boriladi. Shu bilan birga 2027-yil 1-yanvardan boshlab monitoring jarayonlarida 2026-yil 26-mayda qabul qilingan O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to’g’risida”gi PF-98-sonli Farmonida nazarda tutilgan tartib-qoidalar ham amal qiladi.

Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar tajribasida doktorantura tizimi samaradorligini baholash mustaqil va xalqaro standartlarga (ESG, Bolonya jarayoni, ECTS) asoslangan institutsional mexanizmlar orqali amalga oshiriladi, bunda o’z-o’zini baholash tashqi ekspertiza bilan uyg’unlashtiriladi.

Yuqoridagi ma’lumotlar tahlili jarayonida muhim bo’shliq ham aniqlandi: unga ko’ra 2017-yil 22-maydagi O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Qarorida ilmiy rahbar va ilmiy maslahatchining izlanuvchi bilan birgalikdagi faoliyati samaradorligini baholash tartibi, jumladan ularning metodologik yordami, akademik halollik tamoyillariga rioya etilishi, dars yuklamasining ilmiy natijalar bilan muvofiqligi hamda bu borada mas’ul tashkilotlar belgilanmagan. Shuningdek, bu bo’shliqlar 2027-yil 1-yanvardan boshlab monitoring jarayonlarida 2026-yil 26-mayda qabul qilingan O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to’g’risida”gi PF-98-sonli Farmonida ham nazarda tutilmagan.

Shu asosda O’zbekiston Respublikasi doktorantura tizimini takomillashtirish bo’yicha quyidagi yo’nalishlar taklif etiladi:

- ilmiy rahbar va ilmiy maslahatchi faoliyati samaradorligini baholashning alohida mezonlar tizimini ishlab chiqish va uni normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlash;
- doktorantura dasturlarini baholashda mustaqil ekspert guruhlarini ishtirokini kengaytirish, xorijiy tajriba (Shvetsiya, Finlandiya) misolida o’z-o’zini baholash hisobotlari amaliyotini joriy etish;
- milliy sifatni ta’minlash tizimini ESG standartlari va Bolonya jarayoni tamoyillari bilan bosqichma-bosqich uyg’unlashtirish;

– doktorantlar va ilmiy rahbarlarning ilmiy natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiluvchi monitoring mexanizmini shakllantirish.

Xulosa sifatida, xorijiy davlatlar tajribasini o‘rganish O‘zbekiston doktorantura tizimini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish, mustaqil baholash institutlarini rivojlantirish hamda ilmiy rahbarlik institutini normativ jihatdan takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Geoffrey M. Hodgson, What Are Institutions?, *Journal of Economic Issues*, Vol. 40, No. 1 (March, 2006), pp. 1-25.
2. North DC. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press; 1990.
3. Одинцова М. И. Институциональная экономика: учеб. пособие. — 3-е изд. — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. — С. 397
4. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. - 6-е изд. - М.: ИНФРА-М, 2023.
5. Becker G.S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis*. University of Chicago Press.
6. Drucker P. (1967). *The Effective Executive*. Heinemann, London. P. 1.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi “Oliy ta’limdan keyingi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 304-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/3213410>
8. Stan Taylor “The changing landscape of doctoral education: A framework for analysis and introduction to the special issue”, *Innovations in Education and Teaching International journal*, 2023
9. Maseri Nerad “Why Core Values are the Way Forward in Doctoral Education”, <https://orcid.org/0000-0002-8025-833X>
10. Ruziev K., Rabbimova D., Mamasolieva M. Reforming Doctoral Education in Uzbekistan: Models, Rules and Norms of Behaviour // *Higher Education Policy*. – 2026. – Vol. 39. – P. 500–526.
11. Berlin Ministerial Conference (September 18-19, 2003) <https://ehea.info/ministerial-conferen/berlin-ministerial-conference/>
12. “Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)”, 2015, Brussels, Belgium. https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
13. Sundberg K., Osvald T., Olsson N. “A close-up of doctoral education: A thematic synthesis of results from third-cycle programme evaluations 2017–2022”. Swedish Higher Education Authority, 2023.
14. “Audits of Higher Education Institutions 2025–2030: Pilot phase audit manual”. Finnish Education Evaluation Centre, 2025.
15. The Bologna Declaration of 19 June 1999. https://www.ehea.info/page-full_page-history

16. Bologna Process and European Higher Education Area. European University Association. <https://www.eua.eu/our-work/topics/bologna-process.html>
17. Lezhava D. “External Quality Assurance: State Leverage over Higher Education Institutions or Means for Increasing the Quality of Education?” Center for Social Sciences, Tbilisi State University, 2018, p. 7.
18. Karakaşoğlu Y., Yarar B. “A Report on Doctorate Programmes in Turkey”, p. 7.
19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 26-maydagi “Yangi avlod ilmiy kadrlarini tayyorlash va ularni attestatsiya qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PF-98-sonli Farmoni.